

GOSPODARCZE WYKORZYSTANIE POLESIA LUBELSKIEGO

L. Malicki¹, Z. Litwińczuk²

¹Katedra Ekologii Rolniczej, Akademia Rolnicza, ul. Akademicka 13, 20-934 Lublin

²Katedra Hodowli Bydła i Oceny Mleka, Akademia Podlaska, ul. B. Prusa 14, 08-110 Siedlce

S t r e s z c z e n i e. Struktura użytkowania ziemi Polesia Lubelskiego - poza powierzchnią lasów - znacznie odbiega od ogólnopolskiego. Jest tu więcej użytków zielonych (20,3%) oraz bagien i torfowisk (blisko 3%), natomiast mniej gruntów ornych (38,5%). Obecne zalesienie (27,8%) ma potencjalne warunki wzrostu ze względu na odłogi i nieużytki (6,2%) podlegające sukcesji roślinnej oraz znaczną powierzchnię (10,3%) gleb o zbyt niskiej rentowności, aby utrzymywać je w użytkowaniu rolniczym. W przyszłości Polesie Lubelskie w ca 45% powinny pokrywać lasy, co podniesie krajobrazowe, a zarazem turystyczno-krajoznawcze i rekreacyjno-wypoczynkowe walory tej krainy, zwłaszcza w połączeniu z bogactwem wód (65 jezior o łącznej powierzchni ponad 35 km²). Inne atrakcje Polesia, to Poleski Park Narodowy, 6 parków krajobrazowych, 9 rezerwatów przyrody, 3 ścieżki dydaktyczno-przyrodnicze, etc. Biorąc to pod uwagę można sądzić, że jedynie słusznym kierunkiem wykorzystania tej krainy w przyszłości będzie uczynienie z niej bazy rekreacyjno-wypoczynkowej krótko- i długoterminowej nie tylko dla Lubelszczyzny, Polski, ale po odpowiedniej promocji, także zagranicy.

Należy jednak do tych celów przystosować zarówno produkcję roślinną, jak i zwierzęcą. Obecnie jest ona bowiem nastawiona na autarkię poszczególnych gospodarstw rolnych i nader ekstensywna, o czym świadczy m.in. 80% udziału zbóż w strukturze zasiewów oraz bardzo niska obsada zwierząt. Zamiast tego nieodzowny jest rozwój sadownictwa i warzywnictwa. Użytki zielone stwarzają możliwość taniej produkcji mleka o wysokiej jakości. To samo odnosi się do produkcji mięsa wołowego, wieprzowiny, drobiu oraz nabiału o walorach nieporównywalnych z produktami uzyskiwanymi metodami "przemysłowymi". Prócz tego nieodzowna jest modernizacja dróg, a także innych elementów infrastruktury.

Zwiastunami takiego przejmowania funkcji Polesia Lubelskiego są już dzisiaj: 6 ogólnodostępnych ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych, 17 ośrodków zakładów pracy i organizacji społecznych, 13 obszarów prywatnych działek rekreacyjnych z zabudową letniskową, 10 pól biwakowych i kampingowych, 8 stanic żeglarskich, wioślarskich i wędkarskich, kwatery agroturystyczne i także gospodarstwa, których liczba z roku na rok wzrasta.

S ł o w a k l u c z o w e: Polesie Lubelskie, gospodarcze znaczenie.

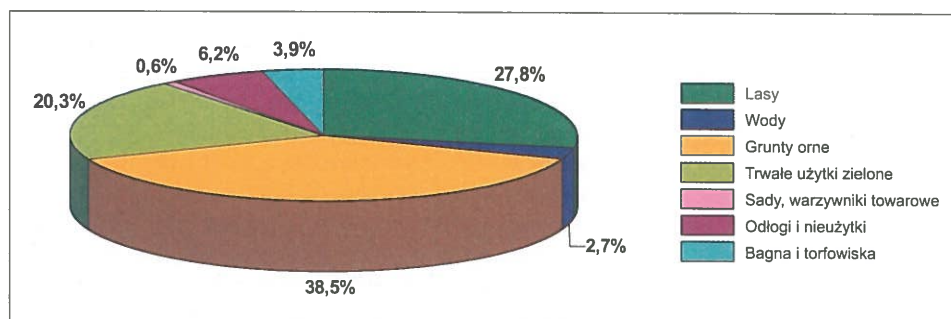
WSTĘP

Polesie Lubelskie obejmuje 19 gmin, tworząc obszar graniczący zarówno z Białorusią, jak i Ukrainą. Chcąc snuć prognozy na temat jego gospodarczego wykorzystania

w przyszłości, należy poznać stan obecny. W tym celu zwrócono się o informację do 19 właściwych Urzędów Gmin i otrzymano odpowiedź z 16, co uznano za próbę reprezentatywną, umożliwiającą wnioskowanie na temat całej krainy. Ponadto wykorzystano znajomość tego terenu opartą na autopsji. Uzyskane tą drogą dane w tych przypadkach, gdy uznano to za stosowne, skonfrontowano ze stanem sprzed lat kilkudziesięciu.

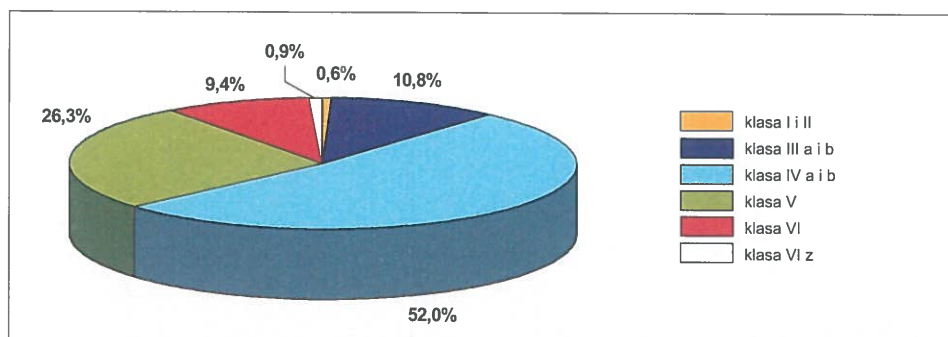
STRUKTURA UŻYTKOWANIA ZIEMI

Struktura użytkowania ziemi Polesia Lubelskiego – poza zalesieniem – znacznie odbiega od ogólnopolskiego. Jest tu znacznie więcej trwałych użytków zielonych oraz bagien i torfowisk, mniej natomiast gruntów ornych (Rys. 1). Obecne zalesienie, równe niemal dokładnie krajowemu, ma niezaprzeczone warunki potencjalnego wzrostu, ze względu na istniejący już, znaczny odsetek powierzchni odłogów i nieużytków, podlegających naturalnej sukcesji roślinnej, prowadzącej w stadium klimaksu do boru iglastego na glebach lekkich bądź lasu bagiennego na terenach zabagnionych (Rys. 1).

Rys. 1. Struktura użytkowania ziemi Polesia Lubelskiego
Fig. 1. Agricultural structural of land in Polesie Lubelskie

Występuje tutaj ponad 10% gruntów należących do VI i VIz klas bonitacyjnych (Rys. 2), których użytkowanie rolnicze stanowi wymowne świadectwo wypaczenia struktury agrarnej, będącej wynikiem wielowiekowego głodu ziemi. Grunty te, z racji zbyt niskiej rentowności nie mają racji bytu pozostawiania jako płużne w gospodarce rynkowej. Toteż nie ulega wątpliwości, że w myśl ustawy o zalesieniach ulegną obsadzeniu, gdy tylko budżet państwa na to pozwoli. Istnieją w związku z tym realne przesłanki do przewidywania, że za kilkanaście lat blisko 45% terenu Polesia Lubelskiego będą pokrywały fitocenozy od samoistnie powstałych

Rys. 2. Struktura klas bonitacyjnych gleby użytków rolniczych Polesia Lubelskiego, w % powierzchni

Fig. 2. Quality structure of arable land in Polesie Lubelskie in % of area

zakrzaczeń, poprzez nasadzenia i młodniki, na wiekowych borach, właściwych dla tego typu siedliska skończywszy. Zmieni to diametralnie charakter tej krainy, choćby tylko z tego powodu, iż zalesienia zmniejszą powierzchnię gruntów ornych, do niespełna 30%. Podniesie to niewątpliwie jej już obecnie wysokie walory krajobrazowe, a zarazem turystyczno-krajoznawcze i rekreacyjno-wypoczynkowe, zwłaszcza w połączeniu z bogactwem wód [8].

WALORY POLESIA LUBELSKIEGO

Dyskutując o przyszłości tego regionu należy stwierdzić, że już dziś kraina ta przyciąga bardzo wielu ludzi dzięki grzybnym lasom oraz obfitości czystych wód. Nie licząc oczek wodnych, jest tu 65 jezior o łącznej powierzchni ponad 35 km², tworząc krajobraz o niepowtarzalnym, relaksującym uroku (por. Rys. 3) wraz z licznymi cennymi obiektami przyrodniczymi.

Atrakcyjność Polesia Lubelskiego zwiększa również szereg obiektów o szczególnych walorach turystyczno-krajoznawczo-poznawczych, m.in. Poleski Park Narodowy, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, ścieżki przyrodniczo-dydaktyczne, pomniki przyrody, osobliwości przyrody, trasy rowerowe. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje Polski Park Narodowy, a w nim nie tylko urokliwe lasy, ścieżka przyrodnicza ze Starego Załucza do Jeziora Łukie, ale również bagna z 3 gatunkami rosiczki, rezerwat żółwia błotnego, Muzeum Parku etc. Uwzględniając te fakty należy sądzić, że jedynie racjonalnym i ekonomicznie uzasadnionym sposobem wykorzystania Polesia Lubelskiego będzie uczynienie zeń bazy rekreacyjno-wypoczynkowej, krótko i długopobytowej. W ten sposób

Rys. 3. Krajobraz Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego [1]

Fig. 3. Landscape of Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie

będzie dobrze służyło mieszkańcom miast Lubelszczyzny, którzy już obecnie w każdy pogodny, wolny od pracy dzień gremialnie podążają w jego okolice. W przyszłości należy znacznie szerzej rozpropagować ten region w całej Polsce a także za granicą. Punktem wyjścia musi być jednak właściwe uprofilowanie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Obecnie jest ona ekstensywna i przez znakomitą większość gospodarstw nastawiona na autarkię.

WYKORZYSTANIE POLESIA DLA PRODUKCJI ROŚLINNEJ

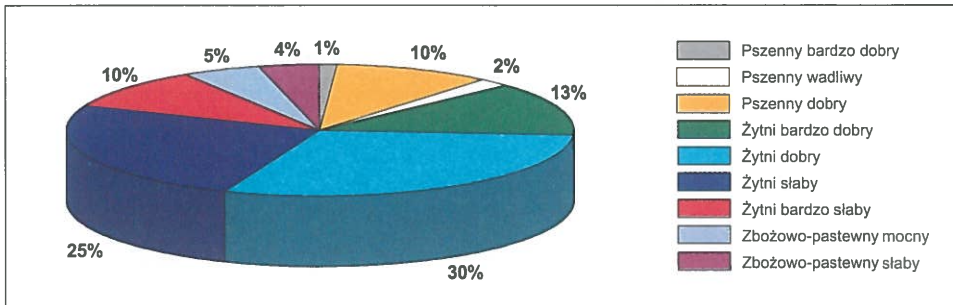
Nawet w latach 70-tych XX w., gdy nie było problemów ze zbytem ziemiopłodów w zasiewach dominowały tu zboża [7], które obecnie zajmują ponad 80% gruntów ornych (Tabela 1). Należy jednak podkreślić, że na przestrzeni tych 30 lat zwiększył się z 15 do około 26% areał pszenicy, a zmalał żyta. Powierzchnia zasiewów zbóż zwiększyła się jednak głównie kosztem roślin okopowych i motylkowatych – dobrych przedplonów zbożowych. Plony tych ostatnich spadają z roku na rok, głównie ze względu na wysokie koszty przemysłowych środków produkcji oraz brak już nie gwarancji, ale przynajmniej dużego prawdopodobieństwa

Tabela 1. Struktura zasiewów Polesia Lubelskiego w % gruntów ornych**Table 1.** Structure of arable crop-land in Lublin Polesie in %

Roślina	Rok	
	1973	2001
Okopowe, w tym	24,3	15,1
ziemniak	22,3	13,3
burak cukrowy	2,0	1,8
Zboża, w tym	65,1	81,1
pszenica ozima	14,9	25,9
żyto	31,9	26,3
jęczmień	5,2	13,3
owies	11,1	13,2
gryka	2,0	2,4
Rzepak ozimy	0,4	1,0
Rośliny włókniste	1,4	0,0
Tytoń	1,1	0,2
Chmiel	0,2	0,3
Wieloletnie motylkowe	4,1	1,0
Strączkowe	4,7	1,1

sprzedaży ziemiopłodów. W efekcie większość gospodarstw nie prowadzi produkcji towarowej lecz nastawia się na pokrywanie własnych potrzeb sposobem ekstensywnym. Pewne symptomy wskazują natomiast, że opłacalna mogłaby być produkcja bardziej intensywnej, ale znacznie przeprofilowanej. Na Polesiu Lubelskim brakuje obecnie owoców i warzyw. Nie może zresztą być inaczej, skoro powierzchnia ogrodów warzywnych i sadów towarowych zajmuje zaledwie 0,6% terytorium krainy (Rys. 1), a po uwzględnieniu coraz liczniejszych plantacji truskawek uprawy te nie przekraczają 1% terenu. Nic więc dziwnego, że wszyscy, a wśród nich rodziny z małymi dziećmi chcąc spędzić trzydniowy weekend albo krótszy czy dłuższy urlop, w wiktuały te zaopatrują się w miejscu stałego zamieszkania, albo w miejscowościach tranzytowych (Łęczna, Włodawa itp.). Wymaga to zasadniczej zmiany i to z obopólną korzyścią, zarówno dla turystów mających możliwość zaopatrywania się w świeże, pełnowartościowe produkty, a dla rolnika łatwej, szybkiej i o nieco wyższej cenie niż w skupie możliwości zbycia swojego produktu. W takim kontekście koniecznym jest rozwój w tym regionie sadownictwa, ukierunkowanego na owoce dojrzewające w sezonie urlopowym, plantacji krzewów jagodowych oraz produkcji szerokiego asortymentu warzyw.

Glebowe warunki Polesia umożliwiają takie przeprofilowanie produkcji roślinnej (Rys. 4), według którego co najmniej 1/4 gleb tej krainy jest w stanie zaspokoić potrzeby nawet wysoce wymagających gatunków roślin (kompleksy

Rys. 4. Kompleksy glebowo-rolnicze gleb Polesia Lubelskiego w %
Fig. 4. Agricultural soil complexes in Polesie Lubelskie in %

pszenne i żytni bardzo dobry). Wspomniana już znaczna powierzchnia trwałych użytków zielonych stanowiąca źródło pełnowartościowej a jednocześnie taniej paszy oraz duży udział zbóż w strukturze zasiewów (produkcja własnych pasz treściwych), umożliwiają rozwój właściwie ukierunkowanej produkcji zwierzęcej.

WYKORZYSTANIE POLESIA DLA CHOWU ZWIERZĄT

Z danych uzyskanych z 16 gmin Polesia Lubelskiego wynika, że w roku 2001 na ich terenie utrzymywano 38,5 tys. sztuk bydła, w tym prawie 18 tys. krów (46,5%), 72,7 tys. sztuk trzody chlewnej (w tym 6,8 tys. macior) i bardzo mało owiec, bo tylko około 2,5 tys. sztuk. Zwraca uwagę stosunkowo duża liczba koni (5,6 tys.). Jest to w pewnym stopniu odbiciem stanu zamożności tutejszej wsi, na której nie każdego stać na kupno najtańszego nawet ciągnika, z drugiej zaś faktu, że coraz więcej koni utrzymywanych jest dla celów rekreacyjnych. Są one za stosunkowo niewielką opłatą ogólnie dostępne. Ponadto funkcjonuje tam 6 ferm gęsi, 3 fermy kur niosek, 3 fermy kurcząt brojlerów, 4 fermy indyków, ferma lisów, a nawet strusi, co nie zmienia faktu, że świeżych jaj “wprost od kury” kupić tu nie sposób.

Pomimo istnienia niemal w każdym gospodarstwie na Polesiu Lubelskim, znacznych zasobów własnych pasz, obsada zwierząt nawet pod koniec lat 70-tych, gdy na produkty pochodzenia zwierzęcego było ogromne zapotrzebowanie, zdecydowanie ustępowała ogólnopolskiej [3,4]. Obecnie jest ona znacznie niższa (Tabela 2), co negatywnie rzutuje na produkcję roślinną, gdyż oba te działy gospodarstwa rolnego są ze sobą ściśle powiązane. Prawdopodobnie jedną z przyczyn tego stanu rzeczy są sztucznie wywindowane ceny interwencyjnego skupu zbóż, zawyżające koszty żywienia zwierząt paszami treściwymi, a tym samym obniżającymi

Tabela 2. Obsada zwierząt na 100 ha użytków rolnych w szt.

Table 2. Number of animals per 100 ha of arable land

	Polska (1977)	Polesie Lubelskie	
		1977	2001
Bydło	68,1	50,0	29,3
Krowy	31,4	27,0	13,5
Trzoda chlewna	104,9	75,9	55,1
Konie	10,8	13,9	4,2
Owce	20,6	14,5	2,3

opłacalność ich chowu. Nie bez znaczenia są zapewne trudności ze zbytem produktów, gdyż niebotycznie wywindowane przez pośredników i przetwórców ceny produktów finalnych obniżają na nie popyt krajowy, co przy znacznie ograniczonych obecnie możliwościach eksportu stwarza duże problemy na rynku artykułów żywnościowych. W konsekwencji tego stanu produkcja towarowa na tym terenie artykułów pochodzenia zwierzęcego jest obecnie stosunkowo niewielka. Jak wynika z uzyskanych danych wynosi ona w 16 gminach około 25 ml l mleka, około 3 tys. ton żywca wieprzowego, 1,5 tys. ton wołowego i tylko 7 ton żywca jagnięcego. W perspektywie, uwzględniając swoistość panujących tu warunków, produkcja zwierzęca w tym regionie powinna zmierzać do:

- produkcji artykułów żywnościowych (mleko, mięso, jaja) wysokiej jakości w oparciu o naturalne zasoby paszowe (tzw. "bezpieczna żywność"),
- chowu bydła ras jednostronnie mięsnych, owiec i kóz, jako sposobu użytkowania obszarów rolniczych o wysokich walorach przyrodniczych (wyłącznie na paszach z trwałych użytków zielonych i ziem marginalnych),
- hodowli i chowu koni – jako istotnego elementu gospodarstw agroturystycznych lub dla produkcji mięsa końskiego (duże możliwości eksportu),
- restytucji i ochrony zasobów genetycznych rodzimych dla Polesia ras i odmian zwierząt gospodarskich (np. bydło czerwone i biało-żółte, koń kopczyk podlaski, świnia puławska i ostroucha, kura zielononóżka, gęś lubelska, owca wrzosówka i świniarka).

Ze sprawozdań Izby Rolniczej [5], wynika, że w roku 1936 na terenie Polesia istniała jeszcze hodowla zarodowa miejscowej rasy bydła biało-żółtych i stanowiło ono około 6% pogłowia. Sprawozdanie z konferencji w sprawach hodowlanych z 1937 r. [6] podaje, że teren powiatów Brześć i Kobryń ma rzucającą się w oczy liczbę biało-żółtych. Bydło to użytkowane było zależnie od warunków chowu. W części północno-zachodniej Polesia bardziej suchej wykorzystywano je,

raczej w kierunku mlecznym. W części południowo-wschodniej, bagnistej bydło było wypasane na mokrych pastwiskach i użytkowane przede wszystkim w kierunku mięsnym. W okresie powojennym zaprzestano pracy nad tą rasą uznając, że jej już nie ma. Obecnie przy wsparciu Ministerstwa Rolnictwa oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska w Lublinie podjęto próbę jej restytucji w oparciu o zachowane jeszcze pojedyncze egzemplarze, właśnie na terenie Polesia [2].

INFRASTRUKTURA I BAZA REKREACYJNA

Obok przystosowania produkcji rolniczej do proponowanego, racjonalnego wykorzystania zasobów, walorów i warunków Polesia Lubelskiego, nieodzowna jest rozbudowa, modernizacja, a przynajmniej należyta konserwacja istniejącej już infrastruktury technicznej. W pierwszym rzędzie absolutnie niezbędna jest renowacja dróg, ale równie ważne staje się zadbanie o pozostałe elementy ułatwiające bądź wręcz umożliwiające krótszy bądź dłuższy pobyt w tej krainie. Poniższe zestawienie bazy rekreacyjno-wypoczynkowej Polesia Lubelskiego wskazuje już na zmianę jego funkcji z biednego skrawka Polski C, na region rekreacyjno-wypoczynkowy, oto one:

- ogólnodostępne ośrodki rekreacyjne – 6,
- ośrodki wypoczynkowe zakładów pracy i organizacji społecznych – 17,
- tereny działek i prywatnych domków letniskowych – 13,
- pola biwakowe i kempingowe – 10,
- stacje żeglarskie, wioślarskie i wędkarskie – 8,
- kwatery agroturystyczne – 25,
- gospodarstwo agroturystyczne – 1.

Ponadto sam wygląd wsi Polesia ulega szybkim i korzystnym zmianom. Zbyt wolne jest jednak przestawianie się rolników na działalność ukierunkowaną na zaspokajanie potrzeb turystów (choćby kilkugodzinnych) czy też “letników”. Znaczna część gospodarstw powinna się więc przekształcić w agroturystyczne, oferujące kwatery o właściwym standardzie, potrawy regionalne, łącznie z chlebem własnego wypieku i innymi atrakcjami. Druga grupa poza założeniem wspomnianych już sadów, jagodników czy warzywników, powinna nastawić się na świadczenie wszelkiego rodzaju usług związanych z ruchem turystycznym, pobytem urlopowym, czy pracami na działkach rekreacyjnych. Bezpośrednie obserwacje wskazują, że wielu rolników już tak czyni, a uwzględniając fakt, że nic nie jest tak zaraźliwie, jak przykład, można mieć nadzieję, iż procesy te w najbliższych kilku latach ulegną znacznemu przyspieszeniu.

PIŚMIENNICTWO

1. **Ciołkosz A., Ostrowski M.:** Atlas of satellite photos of Poland. SCI and ART., Warszawa 1995.
2. **Litwińczuk Z.:** Program hodowlany genetycznej ochrony zasobów bydła "Białogrzbiet". Ministerstwo Rolnictwa (maszynopis), Warszawa, 2001.
3. Rocznik Statystyczny. GUS, Warszawa 1978.
4. Rocznik Statystyczny Biała Podlaska, Chełm, Lublin i Zamość. 1978.
5. Sprawozdanie Lubelskiej Izby Rolniczej. 140 ss, 1936.
6. Raport z konferencji o hodowli zwierząt w regionach. Warszawa, 110 ss, 1937.
7. Rejonizacja produkcji rolniczej w regionach: Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość. Red. Stanisław Tabin, AR w Lublinie, UW w Białej Podlasce, Chełmie, Lublinie i Zamościu, (maszynopis). Lublin 1977.
8. **Wojciechowski K.:** Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie.. Woj. Ośr. Inf. Turystycznej, Lublin 1976.

COMMERCIAL UTILISATION OF THE LUBLIN POLESIE

*L. Malicki*¹, *Z. Litwińczuk*²

¹Department of Agricultural Ecology, Agricultural University, Akademicka 13 str., 20-934 Lublin

²Department of Cattle Breeding and Milk Evaluation, University of Podlasie
B. Prusa 14 str., 08-110 Siedlce

S u m m a r y. The structure of the arable crop-land of the Lublin Polesie – apart from wooded areas - differs much from that typical for the whole of Poland. There are more meadows (20,3%) as well as bogs and peat areas (nearly 3%), whereas less arable land (38,5%). Nowadays wooded areas (27,8) may grow because of the presence of wasteland and Lakeland.

(6,2%) undergoing plant succession and a significant share of soils of too poor a quality to remain arable. In future, the Lublin Polesie should be about 45% woodland, which would contribute to its picturesque and 'touristy' qualities and the recreational value of the region, especially when we remember its beautiful lakes (65 lakes with a total area of over 35 km²). The 'Polesie' National Park, with its 6 panoramic view parks, 9 nature reserves and 3 nature trails are the major attractions of the Polesie. Taking this into consideration we may think that the only reasonable way to develop this area in future is to make it a base for recreational activities and short- and long-term tourism for the Lublin region in Poland.

This, however, would require appropriate promotion both here and abroad.

Animal and plant production should be geared to these objectives.

At present it is based on the autonomy of particularly extensive farms, 80% of which are grain with very few animals. Instead orchard and vegetable production should be developed.

The soil of the Polesie makes this viable.

Meadows make it possible to produce high quality milk.

The same is true of the production of beef and pork, as well as poultry and dairy products of unrivalled quality especially when considering those produced by more "industrial" methods.

Moreover, it is absolutely necessary to modernise the roads and other elements of infrastructure. Today's forerunners of such an understanding of the function of the Polesie are: the 6 widely accessible recreation centres, 17 holiday centres with wooden huts, 10 camping sites, 8 sailing clubs, used also by boatmen and fishermen, agro-tourist accommodation and similar farms, whose numbers grow from year to year.

K e y w o r d s: the Polesie Lubelskie, economical significance.